

להיות מיעוט מוסלמי

ספרו החדש של הקאדי איאד זחאלקה עוסק בניתוח הדוקטרינה של המועצה האירופית שתפקידה לברר שאלות הלכתיות ייחודיות למוסלמים באירופה. זהו חיבור ראשון בעברית בנושא שזכה בשנים האחרונות להתעניינות מחקרית ענפה. הקריאה בספר מומלצת לכל המבקש להעמיק בלימוד המורכבות המשפטית-חברתית שיוצרים גלי הגירה המפגישים בין תרבויות ותפיסות עולם שונות

אוריה שביט

ד"ר אוריה שביט, מרצה בכיר בחוג לערבית ולאסלאם ובתוכנית למדעי הדתות, אוניברסיטת תל אביב

עוטרות, מאחורי ארונות גדושים בספרות הלכתית, השיב בסבלנות ובערבית ספרותית עשירה לשאלוֹ תינו על כמה מפסיקותיה הנועזות ביותר של המועצה. ד"ר זחאלקה, כיום ראש בית הדין השרעי בירושלים ואחד הקולות המקוריים והמזמינים לדיאלוג מבין האינטלקטואלים הערבים בישראל, שאל אותנו אם תיארות המועצה לשקול להחיל את הדוקטרינה שלה על ערביי ישראל; ככלות הכול, גם הם ברובם בני מיעוט מוסלמי.

אקווה שלא ייחשב לי הדבר להפרזה אם אכתוב

שלאשאלה הזאת משמעות היסטורית במישורים רבים, ובכללם המישור הפוליטי. למשל, על פי הדוקטרינה, חובה על מיעוטים מוסלמים להשתתף בבחירות במדינות לא מוסלמיות. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל, הקשוב לקולה של המועצה האירופית, מחרים את הבחירות לכנסת. השי-

לפני כשנתיים וחצי ישבתי עם חברי הקאדי ד"ר איאד זחאלקה במשרדי המועצה האירופית לפסיקת הלכה בדבלין. יחד ראינו את המזכיר הכללי של המועצה, השייח' חוסיין חאלוה. המועצה האירופית היא מוסד וולונטרי לבירור שאלות הלכתיות ייחודיות למוסלמים באירופה, שהוקם ב-1997. השפעתו קטנה משסבורים חבריו, ובכל זאת אינה מבוטלת. בראש המועצה עומד יוסוף אל-קרצ'אוי, מצרי הגולה בקטאר, מהמשפיעים ומהמהפכניים בין פוסקי ההלכה בדורנו ומן הסמכויות הרוחניות של תנועת האחים

המוסלמים ושל החמאס בפרט. בהנהגתו מובילה המועצה דוקטרינה הלכתית פרגמטית וגמישה – "פקה אל-אקליאת אל-מסלמה" (הלכות המיעוטים המוסלמים במערב) – המעוררת מחלוקת עזה בעולם המוסלמי.

השייח' חאלוה הוא גבר מאיר פנים ורך דיבור. במשך רדו ספון כורסאות העץ המ-

מציאותם של מוסלמים באירופה מורכבת יותר מכותרות הגג המוצמדות לה, וחיבורו של הקאדי זחאלקה עושה שירות חשוב בכך שהוא מציג טפחים ממורכבות זו לקוראי העברית

מהפכנותה ההלכתית; ובוחר את פעילותן של "מוע" צות שריעה" במערב (שהוקמו בחסות חוקי הבוררות האזרחיים ומפרסמות פסיקות, לצדדים המעוניינים בכך). הקורא ודאי ישים לב לדמיון בין השאלות הטורדות מיעוטים מוסלמיים לאלה שטרדו (וע" דיין טורדות) מיעוטים יהודיים, ויהרהר באירוניה החומקת לרוב מהדיון הציבורי בארץ: עתיד היהדות באירופה – למשל היכולת לקיים מילת בנים, לשחוט על פי ההלכה, ללבוש סמלים דתיים במוסדות ציבוריים – תלוי כעת במידת החירות שתאפשר אירופה למיעוטיה המוסלמיים, וזו נתונה לאיום גובר.

מגוון של סוגיות מסקרנות נדון בספר, למשל אם פסקי דין של בתי דין אזרחיים מערביים בדין אישות הם בעלי תוקף מבחינה הלכתית, ואם מותר למוסלמים לשרת בצבא מערבי הלוחם במדינה מוסלמית. אחת השאלות המרכזיות היא משכנתאות; ההלכה האסלאמית אוסרת באיסור חמור על קבלת הלוואות בריבית. במדינות אסלאמיות התפתחו מנגנוני נים שונים לעקיפת האיסור באופן המאפשר ללקוח לקבל את הלוואה המיוחלת ולב-

נק – להפיק רווחים. למוסלמים ברוב מדינות המערב אין גישה למנגנונים אלה, מגבלה המקשה על מי מהם הרוצים לרכוש דירה ואינם נהנים מההון הדרוש. בפסיקה דרמטית ב-1999 אישרה המועצה האירופית למוסלמים החיים ביבשת לקבל משכנתה, ובלבד שאינם בעלי דירה ואינם יכולים להשיג את הכסף בדרכים אחרות. הפסיקה, שהדגימה באופן שיטתי את המתודולוגיה ההלכתית פורצת הדרך של קרצ'אוי, הציגה כמה נימוקים, ובראשם הצורך להקל על מוסלמי הנתקל בקושי, הצורך לבסס חיי קבע מוסלמיים במערב, והצורך לקדם את הפצת האסלאם בקרב לא מוסלמים. המועצה הסתמכה גם על האסכולה החנפית, המתירה סוג כזה של עסקאות מחוץ לאדמות האסלאם. כל אחד מנימוקיה מזמן דיון על גבולות גמישותה של השריעה, ומעורר שא-לות תאולוגיות ופוליטיות כבדות משקל.

הספר מסתכם בדיון תאורטי על מהותה של הדו-

תפתות נאמניו שקולה לעוד שניים או שלושה מנדיים לגוש הערבי. כזכור, בבחירות האחרונות הפרידו כמה אלפי קולות בלבד בין רע"ם-תע"ל שבהנהגת הפלג הדרומי למנדט חמישי ולתיקו 60:60 בין גוש השמאל-מרכז לגוש הימין.

השייח' חאלוה הסב אליי את עיניו הטובות. "איך נוכל לעשות זאת?", שאל. "הדבר שקול להכרה בכובשים. כמה שנים שלטו הבריטים כאן באירלנד, 800? ובכן, ערביי ישראל יחכו".

ספרו החדש של הקאדי זחאלקה מבוסס על עבודת דוקטור שכתב, ועוסק בניתוח הדוקטרינה ההלכתית של המועצה. זהו חיבור ראשון בעברית בנושא שזכה בשנים האחרונות להתעניינות מחקרית ענפה. אם הדוקטרינה תאומץ בעתיד על ידי ערביי ישראל אם לאו (שאלה שזחאלקה לא עוסק בה), הקריאה בספר מומלצת לכל המבקש להעמיק בלימוד המורכבות המ-שפטית-חברתית שיוצרים גלי הגירה המפגישים בין תרבויות ותפיסות עולם שונות.

הדיון בישראל (ולא רק בארץ) על המיעוטים המוסלמיים במערב נע על פי

רוב בין שני קצוות מנוגדים: בקצה האחד מתרכזים בהתארגנויות רדיקליות של מוסלמים מערביים תוך יצירת רושם מוטעה שהן מייצגות את עמדת הרוב, ואילו בקצה האחר מתכחשים לקיומן של התארגנויות כאלה, כאילו ההכחשה תעלים אותן. ואולם המיעוטים המוסלמיים באירופה מגוונים ורבי-פנים, והאתגרים העיקריים שעומדים מתמודדים האדוקים בדתם אינם קשורים לשאלות פוליטיות "גדולות" אלא למתחים בין החוקים והנורמות של ההלכה האסלאמית, השריעה (הפתוחה בעצמה לפרשנויות שונות), לבין החוקים והנורמות הנהוגים במדינות לאום ליברליות וחילוניות בעלות מורשת נוצרית.

הספר, המבוסס הן על ניתוחים טקסטואליים והן על עבודת שדה באירופה ובאמריקה, מציג את המ-תודולוגיה של דוקטרינת פקה אל-אקליאת אל-מס-למה; דן בכמה מהפסיקות החדשניות של המועצה; עומד על הביקורת שמתחו פוסקים מוסלמים על

כריכת הספר "שריעה בעידן המודרני", הוצאת רסלינג, 251 עמ'

הקורא יהרהר בוודאי באירוניה החומקת לרוב מהדיון הציבורי בארץ: עתיד היהדות באירופה תלוי כעת במידת החירות שתאפשר אירופה למיעוטיה המוסלמיים, וזו נתונה לאיום גובר

באכיפת נורמות בתוך מציאות קונקרטיה אלא גם בהצגת אידיאות. ללא התאמתו למציאות הוא ייהפך לאות מתה, במיוחד בחברות שבהן אי אפשר לכפות את ההיענות לו. אלא שהטמעתה המובנית של הפ־רקטיקה הפרגמטית עלולה להנציח את הסטיות מן הנורמות הרצויות. במילים אחרות, ואם להסתמך על הדוגמה הידועה ביותר, חששם של מבקרי הדוקטרינה הוא שההיתר שנתנה המועצה האירופית למשכנתאות "בתוקף הנסיבות", גם אם תוך שלילתן העקרונית, עלול לפגוע במוטיבציה של מוסלמים באירופה להקים מערכות בנקאיות לגיטימיות מבחינה הלכתית. וכדי לסגור את המעגל, הספר מלמד עד כמה בעייתיים מושגים כגון "קיצוני" ו"פרגמטי", שנעשה בהם שימוש תכוף בתקשורת הישראלית. כפי שמלמדים דבריו של השייח' חאלוה, ביחסם לסכסוך הישראלי-ערבי קרצ'אוי וחברי המועצה אינם מתונים, בלשון המ־עטה, אך בגישתם לשריעה כהלכת חיים הם חוללו רפר־רמה מרחיקת לכת. מציאותם של מוסלמים באירופה מורכבת יותר מכותרות הגג המוצמדות לה, וחייבורו של הקאדי זחאלקה עושה שירות חשוב בכך שהוא מציג טפחים ממורכבות זו בפני קוראי העברית.

קטרינה. זחאלקה טוען כי תפיסתה של המועצה מב־חינה בין משפט ההלכה כפרקטיקה וכאידיאה. מצד אחד קיים "האידיאל ששואפים אליו ואותו מבקשים להגשים", ומצד אחר "כאשר מבקשים לפתור בעיות ייחודיות למקום מסוים בזמן מסוים, מוצאים פת־רונות מקומיים אשר מתחשבים באילוצים של יחסי הכוחות בין דיני השריעה לחוקים המחייבים באותו מקום ולנסיבות השוררות בו על ידי גישור בינם לבין הדינים הדתיים" (232–233). לשיטתו של המחבר, זוהי "גישה הלכתית חדשנית".

קביעה אחרונה זו ראויה לפולמוס; קרצ'אוי, מכל מקום, לבטח ישלול אותה. ואולם אין ספק שהישגם החשוב ביותר של המועצה האירופית ושל קרצ'אוי הוא גישתם הפרגמטית, שהעמיקה את יכולתם של המוסלמים באירופה להתמזג בחברת הרוב ולחיות חיים נוחים בלי שייאלצו לראות את עצמם כמי שמ־רדים בהוראות האל. הביקורת העיקרית על המועצה (ולא רק מצידם של פוסקים המצדדים במתודולוגיה נוקשה) קשורה בנקודה זו ובשאלה הרחבה יותר של הפער בין הרצוי למצוי במשפט. מעצם טבעו והיש־ענותו על קנן תאולוגי, משפט ההלכה אינו עוסק רק